

Irena E. KOTOWSKA*
Janusz WITKOWSKI*

Profesor Jerzy Zdzisław Holzer (1930-2001)¹

Profesor Jerzy Zdzisław Holzer poprzez studia i pracę zawodową związał się z SGH na okres ponad 50 lat. W 1948 r. został studentem Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, która rok później została przemianowana na Szkołę Główną Planowania i Statystyki. W 1951 r. na Wydziale Przemysłu uzyskał dyplom ekonomisty planisty, a w 1953 r. na Wydziale Statystyki – dyplom magistra ekonomii. Kolejne stopnie naukowe uzyskiwał na macierzystej uczelni – w 1963 r. stopień doktora nauk ekonomicznych na Wydziale Finansów i Statystyki, zaś w 1968 r. stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych także na tym wydziale. Pracował na SGH od września 1950 r., kiedy został młodszym asystentem w Katedrze Statystyki SGPiS, do 29 września 2001 r., kiedy zmarł nieoczekiwanie.

Zawdzięczamy mu wiele nie tylko jako społeczność akademicka tej uczelni czy jako zespół demografów, który stworzył i przygotował do pracy na forum międzynarodowym, kierując w latach 1978-1999 Instytutem Statystyki i Demograficznym. Wieloletnia praca dydaktyczna na SGH, opieka naukowa nad pracami na stopnie naukowe, ogromna życzliwość i merytoryczne wsparcie, jakich wiele osób doświadczyło w swoich pracach badawczych i własnym rozwoju naukowym, realizowanymi w ramach krajowych badań demograficznych kierowanych od 1978 r. przez profesora J.Z. Holzera – to wszystko sprawia, że wiele osób zajmujących się w Polsce problematyką ludnościową może zaliczyć się do uczniów Profesora.

W niniejszym artykule chcemy przedstawić osiągnięcia Profesora i przybliżyć jego postać. Był to bowiem nie tylko znakomity naukowiec o światowej

* Irena E. Kotowska jest pracownikiem Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie a Janusz Witkowski – wiceprezesem Głównego Urzędu Statystycznego i pracownikiem Szkoły Głównej Handlowej. Artykuł wpłynął do redakcji w listopadzie 2005 r.

¹ W niniejszym artykule zostały wykorzystane obszernie fragmenty tekstu I.E. Kotowskiej *Profesor Jerzy Zdzisław Holzer (1930-2001)*, opublikowanego po śmierci Profesora w „Studiach Demograficznych” nr 2/140, 2001, 9-19, oraz tekstu J. Witkowskiego, *Prof. dr hab. Jerzy Zdzisław Holzer – praca dla dobra statystyki publicznej*, „Studia Demograficzne” nr 2/140, 2001, 55-58.

sławie, demograf, który przyczynił się do rozwoju polskiej demografii i jej uznania poza granicami Polski, ale także wspinały człowiek, którego kochali i podziwiali Jego uczniowie, koledzy i współpracownicy. Dali wyraz temu w październiku 2000 r., kiedy obchodziliśmy na SGH uroczystości jubileuszu 50-lecia jego pracy zawodowej, w których uczestniczyli licznie przedstawiciele wszystkich środowisk demograficznych w Polsce oraz goście z zagranicy od lat współdziałający z Profesorem na różnych płaszczyznach. Jednak najwyraźniej uczucia te przejawiały się po niespodziewanym odejściu Profesora. W dniach 27-29.09.2001 r. odbywało się w Instytucie Statystyki i Demografii międzynarodowe seminarium na temat procesu starzenia się ludności, zorganizowane w ramach projektu „Network for Integrated European Population Studies (NIEPS)” Piątego Programu Badawczego Unii Europejskiej, w którym Instytut uczestniczył. W piątek 28.09. Profesor był wraz z nami na koncercie Warszawskiej Jesieni w Filharmonii Narodowej. A następnego dnia nie dotarł na seminarium...

Na zaproszenie redakcji Studiów Demograficznych uczniowie, koledzy i współpracownicy Profesora przygotowali krótkie wspomnienia, które zostały opublikowane w specjalnym numerze Studiów Demograficznych (nr 2/140 z 2001 r.). Przybliżając postać Profesora, odwołujemy się do tych wspomnień.

O niezwyklej osobowości zaświadczać nie tylko rozległość zainteresowań naukowych Profesora, głęboka wiedza i mądrość, zatroskanie o dobro wspólne, ale przede wszystkim sposób traktowania innych. Życzliwość i szacunek okazywany wszystkim, z którymi się zetknął, zjednywały Profesorowi sympatię i uznanie. Dostrzegali to jego współpracownicy i uczniowie, zauważali natychmiast studenci. Sądzę, że najlepiej odwołać się w tym miejscu do słów prof. Marii Cieślak, które napisała w swoim wspomnieniu: *Był gotów do współpracy i wspierania tych, którym to było potrzebne. Traktował ludzi życzliwie, obdarzając ich zaufaniem, co dodawało otuchy i dawało poczucie bezpieczeństwa. Równocześnie był bardzo wymagający wobec współpracowników, ale miał wielki dar „miarkowania wiatru według wełny jagnięcia”, tj. wyznaczania każdemu takiego zadania, jakie mógł wykonać pod warunkiem, że użył wszystkich swych możliwości i położył należyte starania, by zadaniu sprostać. Dzięki temu wydobywał z ludzi ich potencjał, motywował do wysiłków, umożliwiał czynienie postępów w karierze naukowej nie przez chwilową protekcję, ale właściwe pokierowanie rozwojem młodego człowieka* [Cieślak, 2001, s. 69]. Takie podejście skutecznie mobilizowało do pracy – wielu uczniów i współpracowników Profesora należy obecnie do czołówki badawczej polskiej demografii, decyduje o badaniach prowadzonych w GUS, a ich prace zyskują uznanie na forum międzynarodowym.

Praca zawodowa

Pracę zawodową J.Z. Holzer rozpoczął jako młodszy asystent w Katedrze Statystyki SGPiS we wrześniu 1950 r. Dwa lata później przyznano mu stanowisko starszego asystenta, a we wrześniu 1954 r. uzyskał stopień adiunkta.

Samodzielne wykłady ze statystyki ogólnej oraz ekonomicznej podjął w 1955 r., a od 1958 r. – wykłady z demografii. W latach 1954-1956 prowadził ćwiczenia ze statystyki do wykładu prof. Stefana Szulca na Wydziale Geografii Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1958-1963 prowadził ponadto wykład z demografii z elementami statystyki dla słuchaczy Wydziału Historyczno-Socjologicznego Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie.

W latach 1956-1963 pracował dodatkowo w wymiarze pół etatu w Głównym Urzędzie Statystycznym na stanowisku kierownika Zespołu Badań Demograficznych. Zainicjował wówczas wiele badań i publikacji analitycznych, które kontynuowane są do dziś. Zajmował się metodami szacowania ludności w układzie terytorialnym, weryfikacją zasadności metody obliczania współczynnika umieralności niemowląt (wprowadził zasadę zmienności wartości współczynnika alfa), budową tablic trwania życia.

Stopień doktora nauk ekonomicznych uzyskał w 1963 r. na podstawie pracy pt. „Wpływ urodzeń i zgonów na kształtowanie struktury ludności Polski według płci i wieku”. Za pracę doktorską opublikowaną przez PWE otrzymał w 1964 r. nagrodę indywidualną stopnia trzeciego Ministra Szkolnictwa Wyższego.

Na propozycję prof. dra Jana Drewnowskiego, ówczesnego Dziekana Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Ghany w Legon, Jerzy Z. Holzer został oddelegowany na okres 1963-1966 do pracy w nowo utworzonym Instytucie Statystyki. Prowadził wykłady i seminaria z demografii oraz badania w zakresie oceny procesów demograficznych w Ghanie. Efektem tych badań była monografia, wydana przez Instytut, o sezonowości urodzeń i zgonów wybranych miast w Ghanie oraz artykuły i rozdział w rozprawie habilitacyjnej o zastosowaniu modelu ludności ustabilizowanej. Po powrocie pracował do 1971 r. w Szkole Głównej Planowania i Statystyki, prowadząc wykłady ze statystyki ogólnej oraz wykłady, seminarium magisterskie i doktoranckie z demografii. W 1968 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych na podstawie pracy habilitacyjnej pt. „Model ludności ustabilizowanej”. Została ona wyróżniona nagrodą indywidualną stopnia trzeciego, przyznaną przez Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego w 1970 r. Tytuł naukowy docenta otrzymał w marcu 1969 r.

W okresie wrzesień 1971 – wrzesień 1973 Profesor podjął pracę w Centrum Programu Ludnościowego Afrykańskiej Komisji Gospodarczej ONZ z siedzibą w Addis Abebie (Etiopia) na stanowisku regionalnego doradcy demograficznego. Łącznie odbył 17 misji do 7 krajów afrykańskich na zaproszenie rządów tych krajów. Doradztwo obejmowało pomoc przy opracowywaniu programów spisów ludności, formułowaniu planów naukowo-badawczych w zakresie demografii dla centrów lub instytutów uniwersyteckich współpracujących z ONZ. W tym czasie brał czynny udział w szkoleniu demografów afrykańskich. W 1972 r. wykładał przez jeden semestr demografię dla studentów Wydziału Statystyki Uniwersytetu Haile-Selassie w Addis Abebie w ramach pomocy ONZ dla Etiopii. W latach 1972 i 1973 przeprowadził miesięczne intensywne cykle wykładów z demografii dla słuchaczy Studium Statystycznego ONZ przy Uniwersy-

tecie w Dar-es Salaam w Tanzanii. W 1973 r. szkolił demografów w Regionalnym Instytucie Badań Ludnościowych usytuowanym przy Uniwersytecie Ghany w Legon.

W październiku 1973 r., Profesor podjął prace w Wydziale Spraw Społecznych ONZ w Genewie na stanowisku demografa. Zajmował się analizami porównawczymi różnych problemów ludnościowych w Europie. Dwa badania zakończone zostały publikacjami:

- „Recent Trends in Family Setting Patterns in European Countries”; był to referat wprowadzający na seminarium ONZ pt. „Youth and Responsible Parenthood”, które odbyło się w Lillehammer w Norwegii w maju 1974 r.
- „Expected Trends in Population Size and Sex-Age Structure, 1970-2000”; opracowanie stanowiło rozdział VII do publikacji pt. „Post-War Demographic Trends in Europe and the Outlook Until the 2000”, która była drugą częścią „Economic Survey of Europe in 1974” Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ.

Ponadto w latach 1973-1977 Profesor był organizatorem pracy Grupy Roboczej do Spraw Demografii Społecznej ONZ w ramach Europejskiego Programu Rozwoju Społecznego. Co roku odbywały się seminaria na różne tematy związane z procesem reprodukcji ludności w Europie. W maju 1976 r. zorganizował w Polsce posiedzenie Grupy Roboczej. Przedmiotem obrad było przygotowanie założeń metodologicznych do studium porównawczego płodności kobiet w krajach o niskiej dzietności w ramach Światowego Programu Badań Płodności (WFS).

W 1977 r., po rozwiązaniu Europejskiego Wydziału Spraw Społecznych ONZ, Profesor wrócił do kraju i podjął swoje obowiązki zawodowe w Szkole Głównej Planowania i Statystyki. Prowadził wykłady z demografii, seminaria magisterskie i doktorskie. W 1978 r. został dyrektorem nowo utworzonego Instytutu Statystyki i Demografii SGPiS. Pełnił tę funkcję do 1999 r., kierując licznym i stale powiększającym się zespołem.

We wrześniu 1979 r. Rada Państwa nadała Jerzemu Z. Holzerowi tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych, zaś w czerwcu 1989 r. – profesora zwyczajnego nauk ekonomicznych.

W 1991 r. Profesor został wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk, zaś w 1995 r. został – na wniosek demografów holenderskich – wybrany członkiem Akademii Europea.

Profesor konsekwentnie promował młodych pracowników: stawiał im wysokie wymagania, ale jednocześnie stwarzał możliwości rozwoju naukowego i współpracy ze znanymi zagranicznymi ośrodkami badań demograficznych poprzez starania o uczestnictwo swych pracowników w międzynarodowych projektach badawczych. Dzięki temu powstał w Instytucie zespół wiodący w badaniach demograficznych, który zaczął być dostrzegany także poza Polską. Obecny zespół demografów w Instytucie stanowią właściwie uczniowie Profesora, który wpływał na ich zainteresowania naukowe w różny sposób – poprzez bezpośrednią współpracę naukową, opiekę promotorską nad rozprawami doktorskimi, pomoc merytoryczną w przygotowaniu rozpraw habilitacyjnych

oraz wskazywanie ważnych nurtów badawczych. Jak ocenia prof. M. Cieślak: *Zastanawiający jest rozwój Instytutu Statystyki i Demografii, jaki miał miejsce od chwili objęcia kierownictwa przez prof. J.Z. Holzera. Profesor zastał w nim grono osób, które pracowały niejednokrotnie już kilka lat i często miały ustalone zainteresowania badawcze. Zmienić te zainteresowania, ukierunkować je tak, by współgrały z współczesnymi nurtami badań demograficznych, to były z pewnością zadania trudne. Zostały zrealizowane dzięki temu, że Profesor zdołał przekonać współpracowników, iż warto i należy dążyć do pełnego uczestnictwa w międzynarodowym środowisku demograficznym i że takie uczestnictwo jest możliwe do osiągnięcia. Warto dodać, że Profesor nie był „ilościowcem”, tj. jego zainteresowania naukowe nie koncentrowały się na tworzeniu czy stosowaniu wyrafinowanego aparatu matematycznego i statystycznego. Znając jednak doskonale współczesne kierunki badań demograficznych, zachęcał swych współpracowników i osoby, biorące udział w kierowanych przez niego programach badań centralnie finansowanych, do intensyfikacji studiów nad narzędziami analizy i prognozowania demograficznego* [Cieślak, 2001, s. 69].

Do pozycji naukowej zespołu Instytutu przyczynił się niewątpliwie znaczący rozwój badań ludnościowych w Polsce w ramach tzw. demograficznych problemów węzłowych. Profesor kierował nimi od 1978 r., a koordynacja badań prowadzona była w Instytucie. Dbalność o stosowanie nowych technik analitycznych oraz o korzystanie z najnowszych osiągnięć informatycznych sprawiła, że dzięki współpracy z Funduszem Ludnościowym ONZ (UNFPA) Instytut Statystyki i Demografii już w 1990 r. dysponował pierwszym w SGH laboratorium komputerowym. Korzystali z niego intensywnie nie tylko pracownicy Instytutu, ale także pracownicy naukowcy SGPiS.

W 1981 r. Profesor został wybrany na stanowisko prorektora do spraw badań naukowych w SGPiS w kadencji 1981-1984. Opracował wówczas całościową strukturę długofalowego planu badań naukowych SGPiS, zasady ich oceny oraz wdrażania do procesu dydaktycznego i praktyki społeczno-gospodarczej. Ze względu na zły stan zdrowia Profesor nie przyjął propozycji rektora-elekta, by kontynuować sprawowanie funkcji prorektora do spraw badań naukowych w następnej kadencji.

Na początku lat dziewięćdziesiątych Profesor czynnie uczestniczył w reformowaniu SGH. Przyczynił się do utworzenia Kolegium Analiz Ekonomicznych, a następnie stale wspierał kierownictwo Kolegium w jego pracach. Przewodniczył Senackiej Komisji ds. Nauki w kadencji 1996-1999, w latach następnych pracował jako członek tej Komisji.

W listopadzie 1998 r. Profesor został wybrany na stanowisko przewodniczącego Wydziału I Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk na kadencję 1999-2002. We wrześniu 1999 r. zrezygnował ze stanowiska dyrektora Instytutu Statystyki i Demografii, przekazując je prof. dr hab. Janinie Józwiak.

Mimo licznych obowiązków w PAN Profesor kontynuował swą aktywność badawczą i dydaktyczną na SGH. W ostatnich latach zwłaszcza ta ostatnia przynosiła Profesorowi wiele satysfakcji. Jego ogromna wiedza oraz sposób jej przekazywania przyczyniły się do wzrostu zainteresowania problematyką de-

mograficzną wśród studentów, którzy zaczęli wybierać zajęcia z przedmiotów demograficznych na studiach dziennych i zaocznych. Profesor chętnie prowadził wykłady z demografii i międzynarodowych problemów demograficznych oraz seminaria magisterskie.

Działalność naukowo-badawcza

Pierwsze wyniki prac naukowo-badawczych z zakresu metod analiz demograficznych J.Z. Holzer zaczął publikować w latach 1957-1958. W latach następnych powstały opracowania monograficzne oparte na własnych badaniach prowadzonych w Zespole Badań Demograficznych GUS. Dotyczyły one zarówno problematyki umieralności ludności, jak i płodności kobiet. W następnych latach pole zainteresowań naukowo-badawczych rozszerzyło się również o problematykę wędrowek ludności oraz metody analizy procesu reprodukcji ludności. Uwieńczeniem tego nurtu badań była książka pt. „Podstawy analizy demograficznej” opublikowana w 1963 r. przez PWE. Uzyskała ona pozytywne recenzje zarówno w naukowych czasopismach krajowych, jak i zagranicznych oraz została przyjęta jako podręcznik akademicki.

Jak przypomina prof. Marek Okólski, ten *prototyp popularnego, mającego dotychczas kilka wydań, podręcznika Holzera – Demografii ukazał się w 1963 r. (w dwa lata po pierwszym wydaniu „Analizy demograficznej” Pressata)²... Doskonalenie tego podręcznika, uwzględnianie w nim istotnych nowinek analitycznych i aktualizacja strony faktograficznej stało się swego rodzaju postannictwem Profesora Holzera na niwie demografii polskiej* [Okólski, 2001, s. 73]. Praca ta nie tylko stanowiła podstawę do opracowania w 1965 r. skryptu w języku angielskim dla studentów Centrum Szkolenia Statystycznego ONZ w Ghanie. Wyniki dalszych pogłębionych studiów w zakresie metod analizy i oceny procesów demograficznych zostały opublikowane w 1970 r. w książce „Demografia” (wyd. PWE). Jest to podręcznik, który poza materiałem dydaktycznym przedstawia w sposób syntetyczny problematykę procesów demograficznych Polski. Podręcznik ten został uznany za wyróżniającą się książkę dla studentów, a autor otrzymał nagrodę indywidualną drugiego stopnia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Kolejne wydania podręcznika, zmienione i poszerzone o przegląd najważniejszych współczesnych teorii uwarunkowań procesów demograficznych ukazały się w latach 1980, 1989, 1994, 1999. O wydaniu z 1999 r. recenzentka napisała: *Jasny i interesujący wykład, dostarczenie szerokiej wiedzy z zakresu metod analizy demograficznej i kształtowania się procesów ludnościowych w przeszłości, refleksja na przyszłych losami społeczności ludzkiej są nieprzemijającymi atutami książki...* [Cieślak, 1999, s. 165]. Zapotrzebowanie na ten podręcznik sprawiło, że na zamówienie Polskiego Wydawnictwa Ekonomicznego zespół demografów z Instytutu Statystyki i Demografii kierowany przez prof. I.E. Kotowską przygotował w 2002 r. kolejne uaktualnione

² Chodzi o podręcznik „L'analyse demographique” Rolanda Pressata z 1961 r., który ustalił kanyony analizy demograficznej.

i nieco zmienione wydanie dzieła Profesora. Wydanie VI „Demografii” z 2003 r. stanowi podstawowy podręcznik wykorzystywany na zajęciach dotyczących procesów ludnościowych.

Osobny nurt zainteresowań Profesora stanowiły studia umieralności, a szczególnie budowa tablic trwania życia. Jest autorem zarówno części założeń metodologicznych, jak i wyników opublikowanych w opracowaniach pt. „Polskie tablice wymieralności 1955/1956”, „Polskie tablice wymieralności 1960/61” oraz pierwszych opublikowanych po wojnie tablic wymieralności ludności miasta stołecznego Warszawy 1958/1959. Są to opracowania o trwałej wartości poznawczej. Tablice te były wykorzystywane przy opracowywaniu prognoz demograficznych w Polsce w latach sześćdziesiątych.

Wyniki badań nad umieralnością prezentował Profesor na konferencji w Canberze w 1981 r. Referat przygotowany wspólnie z J. Mijkowską pt.: „Differential Mortality of the Sexes in the Socialist Societies of Eastern Europe” został opublikowany jako rozdział w książce „Sex Differentials in Mortality, Trends, Determinants and Consequences”, wydanej przez Australijski Narodowy Uniwersytet w Canberze w 1983 r., a w wersji polskiej w Studiach Demograficznych w 1982 r. Praca ta jest cytowana przez wielu autorów.

Szczególne zainteresowania Profesora skupiały się wokół metod budowy projekcji i prognoz demograficznych oraz oceny procesu reprodukcji ludności. Syntezą wyników prac badawczych na ten temat była książka opublikowana przez PWE w 1959 r. pt. „Prognoza demograficzna Polski na lata 1960-1975 według województw”, która jak czytamy w przedmowie była „pierwszą w Polsce próbą określenia w oparciu o jednolite zasady, przyszłych – wynikających z ruchu naturalnego – zmian w stanie i strukturze ludności według płci i wieku we wszystkich województwach”. Następne lata przyniosły dalsze bardziej pogłębione studia w tym zakresie. Praca doktorska opublikowana w 1964 r. przez PWE pt. „Urodzenia i zgony a struktura ludności Polski, 1950-2000” stanowiła kolejny krok, który następnie związał Profesora z pracami Komitetu Badań i Prognoz „Polska 2000” PAN. W publikacji tego Komitetu pt. „Prognozy rozwoju demograficznego Polski” nr 3/1971, ukazały się dwa opracowania Profesora: „Krytyczna ocena zasad budowy współczesnych prognoz demograficznych w Polsce” oraz „Prognoza demograficzna Polski do roku 1990 jako podstawa polityki zatrudnienia i kształcenia, projekt ekspertyzy”. Szczególnie to pierwsze opracowanie stanowiło krytyczną syntetyczną ocenę dotychczasowych zasad konstrukcji prognoz demograficznych. W I tomie publikacji „Strategia Rozwoju Polski do roku 2020” wydanej w 2000 r. przez Komitet (obecnie Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN), ukazało się opracowanie Profesora (współautor R. Serek) pt.: „Sytuacja demograficzna świata i Polski w okresie do roku 2020”.

W latach 1986-1987 Profesor kierował zespołem przygotowującym studialne prognozy rozwoju ludności Polski. W styczniu 1987 r. Komitet Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000” opublikował opracowanie „Trzywariantowa prognoza stanu i struktury ludności Polski do roku 2000 – opracowanie wstępne”, którego Profesor jest współautorem. W 1990 r. opublikował w wy-

dawnictwach SGPiS monografię pt.: „Perspektywy demograficzne Polski do roku 2030. Projekcje studialne – założenia, wyniki liczbowe, wnioski”.

Poszerzenie badań o tematykę teoretycznych zależności między strukturą płci i wieku ludności a współczynnikami ruchu naturalnego ludności wiąże się z problematyką zastosowań modelu ludności ustabilizowanej. Temat ten stanowił przedmiot rozprawy habilitacyjnej pt. „Model ludności ustabilizowanej”. Wyniki badań w tym nurcie były w latach osiemdziesiątych prezentowane w cyklu artykułów. Do najważniejszych należy zaliczyć prace w Studiach Demograficznych: „Wyznaczanie roczników wyżu i niżu demograficznego w Polsce. Zakres falowania liczebności wybranych grup wieku” (nr 3/4 (61/62), 1980, współautor B. Młacki, „Próba wyznaczenia optymalnej liczby urodzeń dla osiągnięcia ustabilizowanej struktury płci i wieku ludności Polski w roku 2060” (nr 1/63, 1981, współautor J. Józwiak), „Wartości poznawcze i ograniczenia modelu ludności ustabilizowanej w problematyce optymalizacyjnej” (nr 3/65, 1981) oraz „Wyże demograficzne w Polsce, Analiza porównawcza” (nr 4/78, 1984). Wnoszą one zarówno nowe propozycje analityczne, jak i stanowią istotny wkład do oceny procesów demograficznych.

Prace metodyczne z zakresu pomiaru wpływu procesów demograficznych na strukturę ludności według płci i wieku przedstawił Profesor w kilku opracowaniach. W marcu 1977 r. na międzynarodowej konferencji w Waszyngtonie zaprezentował adaptację pewnej metody pomiaru wpływu wybranych czynników na zmianę liczby urodzeń i ich struktury według wieku matki. Referat ten został opublikowany jako rozdział pt. „Components of change in number and structure of births by age of mothers in urban and rural areas of Poland, 1950-1975” w książce zatytułowanej „Social, Economic and Health Aspects of Low Fertility” NIH, Washington 1980. Polska wersja ukazała się w Studiach Demograficznych w 1977 r. Jest to pionierskie opracowanie w literaturze krajowej.

W 1978 r. opublikowana została praca pt. „Zastosowanie modelu analizy umożliwiającego szacowanie potencjalnego wpływu migracji wewnętrznych na poziom współczynników ruchu naturalnego” (Studia Demograficzne nr 53 z 1978 r.). Praca ta stanowi oryginalny wkład metodyczny do budowy tzw. pośrednich metod oceny wpływu migracji na procesy demograficzne.

Duża część prac wymienionych powyżej prowadzona była w ramach problemów węzłowych. Syntezę otrzymanych wyników zaprezentował Profesor w opracowaniu „Demograficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania reprodukcji ludności” (Monografie i Opracowania SGPiS, nr 111/4 z 1982 r.). Z kolei autorski raport końcowy z badań w latach 1976-1980 przekazany był Rządowej Komisji Ludnościowej, która szereg wniosków wdrożyła do polityki planistycznej organów centralnych administracji państwowej.

Szczególne znaczenia we współczesnej problematyce demograficznej nabiera analiza procesu starzenia się ludności. Pierwsze światowe forum na temat starzenia się zostało zorganizowane przez ONZ w 1982 r., nadając nową dynamikę badaniom tego procesu. W 1984 r. Profesor został zaproszony przez Sekcję Demograficzną Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ w Genewie do opracowania koncepcji studium porównawczego procesu starzenia się ludno-

ści w krajach wysoko rozwiniętych. Na podstawie tej koncepcji, po serii posiedzeń Grupy Roboczej, którą kierował Profesor wspólnie z kierownikiem Demographic Unit w EKG ONZ w Genewie, powstała praca przygotowana przez grupę ekspertów. Została ona wydrukowana w 1988 r. Rozdział dotyczący Polski pt. „The Aging of the Population in Poland, 1950-2020” (współautor E. Frątczak) został opublikowany w 1987 r. jako dokument ONZ nr ESAA/WG/26. Jest to monograficzna praca ukazująca przede wszystkim demograficzne konsekwencje procesu starzenia się ludności oraz wybrane społeczno-ekonomiczne skutki.

Departament Ludności ONZ w Nowym Jorku zaproponował Profesorowi dokonanie syntetycznej oceny problematyki związanej z aktywnością zawodową ludzi starych. Syntezę tę zaprezentował na międzynarodowym sympozjum naukowym w Tokio w 1986 r. Polska wersja tego referatu ukazała się w *Studiach Demograficznych* (nr 2, 1987). Międzynarodowa Unia dla Naukowego Badania Ludności (IUSSP) powierzyła Profesorowi zorganizowanie sesji na temat: „Dynamika zmian aktywności zawodowej ludności” na Europejskiej Konferencji Demograficznej, która odbyła się w Finlandii w 1987 r.

Analizy zaawansowania procesu starzenia się w Polsce oraz ekonomiczne skutki starzenia się są przedmiotem kolejnych publikacji z lat dziewięćdziesiątych („The Aging of the Population in Poland 1950-2020, (współautor E. Frątczak), w: *Social Aspects and Country Reviews of Population Aging, Economic Studies*, 1994, nr 6; „Economy and Ageing: Demographic Trends in Poland, w: *Short-term Training in the Demographic Aspects of Population Ageing and its Implications for Socio-economic Development, Policies and Plans. UN-Malta- International Institute of Ageing*, 1994; Proces starzenia się ludności Polski według prognoz z lat 1960 i 1990, „*Studia Demograficzne*”, 1997, nr 4(130), „Starzenie się i starość; pojęcia, tendencje, cechy i struktury” w raporcie UNDP o rozwoju społecznym Polska 1999 „*Ku godnej, aktywnej starości*”).

W ostatnich latach główny nurt zainteresowań badawczych Profesora dotyczył perspektyw zmian demograficznych na świecie i w Europie rozpatrywanych w szerszym kontekście przemian cywilizacyjnych oraz ich skutków ekonomicznych i społecznych. Zajmował się także wpływem transformacji na proces reprodukcji w Polsce i innych krajach postsocjalistycznych (por. np. „Sytuacja demograficzna świata i Polski”, w: *Świat przyszłości a Polska. Przemiany systemowe w Polsce a tendencje rozwojowe współczesnej cywilizacji. The World of the Future and Poland – System Transformations and Contemporary Civilisational Trends*, 1995, „Five Years of Socio-economic Transformation in Poland – Can We Observe its Impact on Demographic Processes Already?”, *Demografia* 1996, XXXIX EVF.4 (w jęz. węgierskim), wspomniane już publikacje Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus”, „Zmiany demograficzne w Polsce w świetle prognoz demograficznych”, w: *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, pod red. I.E. Kotowskiej, 1999, „Trzy procesy demograficzne”, w: *Humanistyka przełomu wieków*, pod red. J. Kozielskiego, 1999). Na zaproszenie organizatorów Europejskiej Konferencji Demograficznej w Mediolanie, organizowanej w 1995 r. pod auspicjami European Association of Population Studies, Profesor przygo-

tował referat wiodący na temat zmian ludnościowych w krajach doświadczających transformacji („From State to Market Economy: the Population Dimension”, w: *Evolution or Evolution in European Population. European Population Conference, Milano 1995*, Milano: EAPS; IUSSP, 1995).

Ocena przyszłych zmian demograficznych i ich znaczenia dla rozwoju gospodarczego wiążą się ściśle z kolejnym wątkiem trwale obecnym w publikacjach Profesora, a mianowicie zagadnieniami polityki ludnościowej. Występują one w wielu pracach już wymienionych jako skutki określonych zmian ludnościowych. W innych pracach Profesor więcej uwagi poświęcał koniecznościom i możliwościom oddziaływania na procesy ludnościowe (por. np. „Czy w Polsce potrzebna jest polityka ludnościowa?”, *Studia Demograficzne*, 1986, 1/83, „Demograficzna charakterystyka populacji dziecięcej. Prognozy demograficzne. Co należy rozumieć przez pojęcie polityki rodzinnej?”, w: *Sytuacja dzieci w Polsce w okresie przemian*, pod red. B. Balcerzak-Paradowskiej, 1999) lub przedstawiał oba kierunki działań (np. „Demograficzne uwarunkowania polityki społecznej, w: *Polityka społeczna*, pod red. A. Kurzynowskiego, 2001, Wystąpienie na sesji inauguracyjnej I Kongresu Demograficznego w dniu 15 września 2001, *Studia Demograficzne* 2/140, 2001)). W swej ostatniej pracy, opublikowanej już po jego śmierci, Profesor zajmuje się koncepcją migracji zastępczej, odwołując się do propozycji ONZ dotyczącej analiz migracji zagranicznych rozpatrywanych z punktu widzenia poprawy stosunków ludnościowych („Model prognostyczny ONZ według koncepcji „replacement migration”, w: *Modele i polityka makroekonomiczna*, pod red. A. Welfego, 2002). Jako pierwszy zainteresował środowisko polskich demografów koncepcją opracowaną w 2000 r. przez demografów z ONZ, która następnie została przedstawiona w publikacji „Replacement migration. Is it a solution to declining and ageing populations?”, UN, New York 2001. Wywołała ona gorące dyskusje nie tylko w środowisku demografów i przyczyniła się – naszym zdaniem – do zrozumienia, zwłaszcza w środowisku pozademograficznym, iż migracje zagraniczne nie mogą być traktowane jako sposób na zahamowanie procesu starzenia.

Odrębnym wątkiem zainteresowań Profesora była problematyka demograficzna krajów Afryki. Wyniki pierwszych prac z tego zakresu zostały opublikowane w monografii pt. „Seasonality of Vital Events in Selected Towns of Ghana, An Analysis of Registration Data Relating to the Period 1956-1960”. Skrót tej pracy został włączony do książki wydanej w Londynie w 1968 r. pt.: „The Population of Tropical Africa”. Wyniki własnych badań procesów demograficznych krajów Afryki zostały przedstawione w części pierwszej rozprawy habilitacyjnej, jak również w materiałach z konferencji ludnościowej zorganizowanej w Sydney przez Międzynarodową Unię dla Naukowego Badania Ludności (IUSSP). Opracowanie pt.: „Estimate of the Age Structure of Ghana’s Population. An Application of the Stable Population Model”, Sydney, IUSSP, 1967) jest umieszczone na liście wyselekcjonowanej literatury zalecanej w najobszerniejszym amerykańskim podręczniku pt.: „The Methods and Materials of Demography” z 1971 r. (do rozdziału pt. „Some Methods of Estimation for Statistically Underdeveloped Areas”).

W 1979 r. w *Economic Papers* wydawanych w SGPiS opublikowana została praca pt. „Some Demographic and Socio-economic Aspects of Urbanization in Africa”. Praca ta została przełożona na język niemiecki i wydana w serii: „Beiträge zur Demographie” w Berlinie (NRD) w 1979 r. Z tematyką krajów rozwijających się wiąże się również opracowanie dotyczące problematyki ludnościowej Chińskiej Republiki Ludowej (*Studia Demograficzne* nr 2 z 1983 r.).

Biorąc pod uwagę doświadczenia Profesora związane z pracą w Afryce, Fundusz Ludnościowy ONZ (UNFPA) powierzył mu zorganizowanie seminarium dla ekspertów z krajów rozwijających się na temat: „Użytkowanie prognoz demograficznych dla planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego”. W wyniku podpisanej umowy między UNFPA i rządem polskim w dniach 29.X.-18.XI.1987 r. odbyło się międzynarodowe seminarium w Instytucie Statystyki i Demografii SGPiS. Uczestniczyło w nim 21 ekspertów z 21 krajów Afryki, Azji i Europy. Do grona wykładowców zostali włączeni przez Profesora pracownicy Instytutu Statystyki i Demografii, ponadto pracownicy SGPiS, eksperci krajowi oraz eksperci międzynarodowi. Poziom merytoryczny i organizacyjny seminarium zyskał wysoką ocenę zarówno ekspertów ONZ, jak i uczestników seminarium, które było kontynuowane przez następne 2 lata.

Profesor współpracował z Międzynarodowym Instytutem Stosowanej Analizy Systemów w (IIASA) w Laxenburgu pod Wiedniem. Był konsultantem do programu budowy demo-ekonomicznego modelu dla Polski (DEMP I oraz DEMPII). Brał udział w dyskusjach dotyczących założeń do budowy prognoz demograficznych w IIASA. Był członkiem Polskiego Zespołu Współpracy z IIASA przy PAN (w latach 1996-1998, 1999-2002).

Był także członkiem Komitetu Doradczego międzynarodowego programu badań pt.: *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region*, który był realizowany w różnych krajach w latach dziewięćdziesiątych. Był współautorem badań prowadzonych w Polsce. Ich wyniki zostały, między innymi, omówione w opracowaniu „*Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region, Standard Country Report, Poland*”, przygotowanym wspólnie z I. Kowalską, wydanym w 1997 r. przez ONZ.

Wyniki długoletniej działalności naukowej zostały opublikowane w 25 książkach i ponad 150 publikacjach, w tym blisko połowa w wydawnictwach zagranicznych.

Doświadczenie zdobyte w trakcie pracy za granicą, a zwłaszcza w Wydziale Spraw Społecznych w Genewie oraz przy organizacji pracy Grupy Roboczej do Spraw Demografii Społecznej ONZ w ramach Europejskiego Programu Rozwoju Społecznego zaowocowało działaniami w Polsce po powrocie w 1977 r. Temu obszarowi aktywności Profesora, a także działalności w organizacjach naukowych poświęcone są kolejne części niniejszego tekstu.

Organizacja krajowych badań demograficznych i społecznych

W 1976 r. zostało uruchomione centralne kierowanie badaniami w większości dziedzin nauki, połączone z ich specjalnym finansowaniem. Prioryteto-

we dziedziny badań nazywane były problemami węzłowymi, a w drugiej połowie lat osiemdziesiątych centralnymi problemami badań podstawowych. We wrześniu 1978 r. Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki powierzył Profesorowi funkcję kierownika Problemu Węzłowego pt. „Optymalizacja struktur i procesów demograficznych w Polsce Ludowej”. Warto przytoczyć uzasadnienie tej nominacji, sformułowane przez prof. M. Cieślak: *W owym roku J.Z. Holzer był świeżo wybranym i mianowanym dyrektorem Instytutu Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, legitymującym się doktoratem i habilitacją z zakresu demografii, a ponadto posiadającym znaczący dorobek organizacyjny i badawczy w zakresie empirycznych badań ludnościowych. Jego doświadczenie zawodowe obejmowało oprócz pracy w SGPiS kierowanie Zespołem Badań Demograficznych w Głównym Urzędzie Statystycznym (w latach 1956-1963), pracę na Uniwersytecie w Ghanie jako wykładowca demografii oraz badacz procesów demograficznych w tym kraju (1963-1966), pracę w Centrum Programu Ludnościowego Afrykańskiej Komisji Gospodarczej ONZ z siedzibą w Addis Abebie na stanowisku regionalnego doradcy demograficznego (1971-1973), pracę w Wydziale Spraw Społecznych ONZ w Genewie na stanowisku demografa (1973-1977). Był także organizatorem Grupy Roboczej do Spraw Demografii Społecznej ONZ w ramach Europejskiego Programu Rozwoju Społecznego. Na tych stanowiskach wytyczał programy badań demograficznych, wprowadzając przy tej okazji nowe obszary badań empirycznych, organizował te badania, szkolił demografów, przeprowadzał analizy przebiegu procesów ludnościowych w poszczególnych krajach oraz międzynarodowe studia porównawcze. Był też autorem podręcznika, który zdobywał coraz większe uznanie w środowisku demografów i stawał się właśnie podstawowym podręcznikiem akademickim wykorzystywanym w nauczaniu demografii. Podkreślam ten zakres działalności Profesora, ponieważ tego rodzaju aktywności w połączeniu ze znacznym już wtedy dorobkiem naukowym sensu stricto predystynowały Go do kierowania dużym zespołem badawczym, jaki powstał dla realizacji problemu węzłowego w dziedzinie demografii [Cieślak, 2000, s. 25].*

Sprawozdanie z przebiegu prac w pierwszym demograficznym problemie węzłowym zostało przyjęte z wyróżnieniem przez Międzyresortową Komisję Oceny Badań Podstawowych w Dziedzinie Nauk Społecznych, a we wrześniu 1980 r. Profesor został kierownikiem Problemu Węzłowego pt. „Kształtowanie procesów demograficznych a rozwój społeczno-gospodarczy Polski”. Raport końcowy z przeprowadzonych prac został również przyjęty z wyróżnieniem przez Międzyresortową Komisję. W czerwcu 1986 r. Profesorowi powierzono stanowisko kierownika programu badawczego nr 09.1 pt. „Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski”. *Najważniejszymi zadaniami kierownika problemu były: zaproponowanie tematyki badań i jej rozpisanie na zadania badawcze, dobór realizatorów, opracowanie szczegółowego harmonogramu badań i preliminarza kosztów, kontrola nad przebiegiem prac, ogłaszanie wyników badań. Zadania te spełniał prof. J.Z. Holzer z wielkim zaangażowaniem i powodzeniem przez 13 lat [Cieślak, 2000, s. 26].*

Wyniki prac prowadzonych w ramach kolejnych programów można ująć w trzech nurtach:

- studia nad teoriami ludnościowymi,
- metodyka badań i analiz procesów ludnościowych,
- badania i analizy empiryczne procesów ludnościowych.

W ramach pierwszego nurtu zajmowano się teoriami ludnościowymi i uwarunkowań procesów demograficznych. Prace dotyczące teorii przejścia demograficznego i oceny deformacji przejścia w Polsce, rozwinięcia koncepcji uwarunkowań umieralności, krytyczny przegląd teorii płodności wraz z propozycją zintegrowanej koncepcji zmian płodności czy koncepcji analiz rozwoju demograficznego stworzyły trwałe podstawy teoretyczne polskiej demografii.

Równolegle rozwijała się demografia analityczna poprzez korzystanie z nowych rozwiązań, doskonalenie wcześniej istniejących i formułowanie nowych propozycji (np. modele reprodukcji (klasyczne, wieloregionalne), metody analizy wielostanowej, propozycje miar opartych na koncepcji demografii potencjalnej, modelowanie demometryczne, stosowanie technik wielowymiarowej analizy statystycznej (metoda głównych składowych, analiza czynnikowa, a także metody taksonometryczne), analizy cyklu życia jednostki i rodziny, modelowanie procesu formowania rodzin i gospodarstw domowych). Prace te nie tylko wprowadziły wiele nowych technik do analiz procesów demograficznych w Polsce, wzbogacając metodykę badań demograficznych, ale także przyczyniły się do rozwoju metod prognozowania demograficznego.

Lata funkcjonowania problemów węzłowych to także okres badań i analiz empirycznych procesów ludnościowych w Polsce w skali dotąd niespotykanej. Korzystając z danych w skali makro (rejestracja bieżąca, spisy powszechne) oraz ze specjalnych badań reprezentatywnych, dokonano analiz podstawowych procesów: rozrodczości, umieralności, przemian struktur ludności, migracji oraz procesu tworzenia rodzin i gospodarstw domowych w skali całego kraju i w ujęciu przestrzennym. Przeprowadzono analizy porównawcze kształtowania się niektórych procesów w Polsce i w innych krajach europejskich. Analizą objęto także koncepcje polityki ludnościowej w Polsce.

Badania miały charakter interdyscyplinarny, włączyli się bowiem do prac reprezentanci innych dyscyplin (medycyna, epidemiologia, ekonomia, geografia, socjologia, statystyka, ekonometria). Osiągnięciem tego okresu jest więc także rozwój i integracja środowiska osób zajmujących się problematyką ludnościową.

Wyniki prac badawczych prowadzonych w kolejnych problemach węzłowych zostały opublikowane w 61 tomach w 3 seriach wydawniczych „Monografie i Opracowania”, Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, a następnie Szkoły Głównej Handlowej. W większości przypadków poszczególne tomy poprzedzone zostały przedmowami przygotowanymi przez Profesora.

Prof. J.Z. Holzer wpływał na przebieg badań nie tylko przez określanie ich zakresu i dobór wykonawców. Organizował seminaria z okazji zakończenia etapów badań, podczas których kierownicy tematów referowali wyniki osiągnięte przez kierowany zespół, co stanowiło wielki bodziec do należytego wywiązywania się ze zobowiązań i było zarazem forum, na którym poddawano ocenie uzyskane wy-

niki oraz wylaniano propozycje nowej tematyki badawczej. Był inicjatorem organizowania seminariów naukowych, poświęconych dyskusji nad wynikami osiągniętymi w poszczególnych grupach tematycznych. ...Badania kierowane przez prof. J.Z. Holzera przyczyniły się do uzyskania szerokiego oglądu procesów ludnościowych w Polsce, do podniesienia wiedzy demografów z zakresu teorii i metod analizy tych procesów, nawiązując do dorobku nauki światowej oraz do rozszerzenia środowiska demograficznego. Zaowocowały także licznymi kontaktami z zagranicznymi ośrodkami badań ludnościowych i zajęcia przez wielu polskich demografów wysokiej lokaty w międzynarodowym środowisku demograficznym [Cieślak, 2000, s. 27-28].

Profesor stale choć w różnych formach współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym. W 1956 r. jako magister podjął pracę w GUS w Departamencie Statystyki Ludności i Badań Demograficznych. Przez pierwsze trzy lata był zatrudniony jako starszy radca w Zespole Analiz Demograficznych, a od 1 lutego 1959 r. został kierownikiem Zespołu Badań Demograficznych. Ten formalny związek z GUS trwał do 30 września 1962 r. W tym okresie pracując w GUS, Profesor tworzył w istocie nowoczesne podstawy analizy demograficznej, zwłaszcza w dziedzinie umieralności oraz prognozowania demograficznego. Profesor był autorem pierwszych po wojnie tablic wymieralności ludności Warszawy 1958/1959 oraz dwóch edycji polskich tablic wymieralności. Były one wykorzystane przy opracowaniu prognoz demograficznych w latach sześćdziesiątych. Wspomniana już książka z 1959 r. była nie tylko pierwszą prezentacją jednolitych zasad przewidywania zmian liczby i struktury ludności, ale także odpowiedzią na potrzeby praktyków w zakresie przewidywanych przemian demograficznych, które miały istotne znaczenie dla planowania gospodarczego. W tym okresie Profesor interesował się i rozwijał także inne dziedziny analizy demograficznej. Poza umieralnością, na temat której napisał monografię i kilka artykułów, interesował się także problematyką płodności kobiet, reprodukcją ludności oraz migracjami, co ostatecznie zaowocowało pierwszym podręcznikiem analizy demograficznej z 1963 r.

Współpraca Profesora ze statystyką publiczną nie zakończyła się w momencie odejścia z pracy w GUS. Praktycznie trwała ona do ostatnich dni życia Profesora (z wyjątkiem okresów pobytu za granicą). Konsultował on założenia do kolejnych spisów powszechnych, uczestniczył w dyskusjach nad założeniami do kolejnych prognoz demograficznych, opiniował metody obliczania niektórych wskaźników demograficznych. Wielokrotnie recenzował zawartość publikacji demograficznych, a zwłaszcza rocznika demograficznego. Od 1978 r. był członkiem Naukowej Rady Statystycznej przy Prezesie GUS, na której dyskutowane są wszystkie najważniejsze inicjatywy badawcze GUS. Wszystko to działo się przy aktywnym udziale Profesora. W 1998 r. Profesor oceniał potrzeby statystyki wobec konieczności oceny przemian demograficznych zachodzących w Polsce („Nowe potrzeby statystyki wobec konieczności oceny przemian demograficznych zachodzących w Polsce”, (współautor: I.E. Kotowska), Wiadomości Statystyczne, 1998, nr 5). Profesor uczestniczył także w pracach zespołów badawczych, które przygotowywały i realizowały (współ-

nie z pracownikami GUS) konkretne badania demograficzne. Wielokrotnie dawał też szansę pracownikom statystyki publicznej udziału w badaniach krajowych realizowanych w ramach problemów węzłowych i centralnym programie badań podstawowych, jak i w projektach międzynarodowych.

Dla osób związanych ze statystyką publiczną niezwykle ważne było to, że zawsze mogli liczyć na pomoc Profesora, na jego życzliwe uwagi i komentarz, a jak było to niezbędne – to i na krytykę. Dla demografów związanych ze statystyką publiczną była to sytuacja komfortowa, za co wielokrotnie dziękowali Profesorowi. Ale powodów do podziękowania ze strony statystyków GUS było znacznie więcej. Warto wspomnieć najważniejsze. Profesor jest autorem wielu artykułów publikowanych w „Wiadomościach Statystycznych”, z którymi współpracował od 1957 r. (wtedy w zeszycie 2 ukazał się pierwszy opublikowany w tym czasopiśmie artykuł Profesora). Jak długi był to okres niech świadczy fakt, że ostatni artykuł Profesora ukazał się w „Wiadomościach Statystycznych” w 1998 r. Wśród pracowników GUS Profesor ma wielu swoich uczniów: studentów i doktorantów oraz wieloletnich współpracowników.

Za wkład w rozwój statystyki ludności i badań demograficznych w GUS prezes Urzędu przyznał Profesorowi dyplom i plakietkę pamiątkową „Za długoletnią i ofiarną pracę w dziedzinie polskiej statystyki” w 1968 r. w pięćdziesiątą rocznicę utworzenia Głównego Urzędu Statystycznego. Trzydzieści lat później w 1998 r. prezes GUS przyznał mu złotą odznakę honorową „Za zasługi dla statystyki RP”.

Lata 1991-2001 to okres działania na rzecz rozwoju badań społecznych w Polskiej Akademii Nauk. Po wyborze na członka korespondenta Polskiej Akademii Nauk w 1991 r. Profesor został szybko zauważony nie tylko jako wybitny uczony o rozległych zainteresowaniach naukowych, ale także jako osoba o ogromnym poczuciu odpowiedzialności za sprawy wspólne, która nie uchyła się od podejmowania różnych obowiązków. Jego konstruktywne podejście do wszelkich spraw, którymi się zajmował, rozważa w wyrażanych opiniach połączona z wysokimi wymaganiami także przyczyniły się do powierzenia mu funkcji przewodniczącego Wydziału I Nauk Społecznych PAN w wyborach w listopadzie 1998 r. Pełnił ją do czasu nagłego odejścia we wrześniu 2001 r. Jego działalność nie tylko potwierdziła słuszność wyboru dokonanego przez członków Akademii. Jak pisze prof. Janusz Tazbir: *Na zebraniach krajowych imponował nie tylko mnie, ale i wszystkim zgromadzonym sprawnością działania. Miał dar zwięzłej i klarownej wypowiedzi, jednoznacznych opinii, przywoływających często na myśl słowa Ewangelii: „niech słowa wasze będą tak-tak, nie-nie”. Starał się nigdy nie udzielać pochopnych obietnic, ale raz dawanych zawsze dotrzymywał* [Tazbir, 2001, s. 52]. Jednocześnie dał się poznać jako *humanista sensu largo, nie ograniczający swych zainteresowań do jednej tylko dziedziny nauki. Rozmawiając z nim można się było przekonać, jak bardzo względne i umowne są wszelkie podziały na subdyscypliny i specjalizacje. Był Wielkim Europejczykiem, znającym się doskonale na problemach naszego kontynentu, równocześnie jednak wykazywał doskonałe rozeznanie w sprawach Czarnego Lądu, na którym tak długo przebywał. Jego obserwacje dotyczące młodych państw afry-*

kańskich, w których wykładał, mogłyby się złożyć na wręcz pasjonujące studium socjologiczne [Tazbir, 2001, s. 52].

Działalność w organizacjach naukowych

Profesor był członkiem Komitetu Nauk Demograficznych PAN od chwili jego powstania, tj. od 1963 r. W 1967 r. został powołany na stanowisko sekretarza naukowego Komitetu. Był nim do września 1971 r. W latach 1977-1981 Profesor został powołany na stanowisko wiceprzewodniczącego KND, a w 1981 r. został wybrany przewodniczącym KND PAN. Stanowisko to zajmował przez dwie kolejne kadencje. W 1986 r. otrzymał jako przewodniczący Komitetu nagrodę Sekretarza Wydziału I PAN za wyróżniające funkcjonowanie Komitetu. Łącznie 14 lat poświęcił działalności organizacyjnej, starając się o kreowanie naukowego środowiska demograficznego.

Prezydium Polskiej Akademii Nauk powołało Profesora w 1981 r. na członka Komitetu Prognozowania Rozwoju Kraju „Polska 2000”, a w 1984 r. – na członka Prezydium. Od 1987 r. jest wiceprzewodniczącym tego komitetu, który obecnie nosi nazwę Komitet Prognoz „Polska 2000 plus” przy Prezydium PAN.

W 1987 r. Prezydium Polskiej Akademii Nauk powołało Profesora na członka Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN na okres 1987-1989.

Od 1999 r. Profesor był wiceprzewodniczącym Rządowej Rady Ludnościowej, a jej członkiem od początku istnienia Rady (uprzednio Komisji). Uczestniczył czynnie w przygotowaniu programu naukowego Kongresu Demograficznego. Na pierwszym posiedzeniu Kongresu w dniu 15 września 2001 r. wygłosił referat dotyczący polityki ludnościowej. Było to jego ostatnie publiczne wystąpienie.

Aktywna współpraca międzynarodowa dotyczyła nie tylko udziału Profesora w wielu projektach badawczych, organizacji konferencji i sesji tematycznych. Obejmowała ona także członkostwo i działalność na rzecz organizacji międzynarodowych.

Od września 1966 r. Profesor był członkiem rzeczywistym Międzynarodowej Unii dla Naukowego Badania Ludności (IUSSP) z siedzibą w Liege. W 1979 r. został powołany w skład Komitetu Organizacyjnego 19 Konferencji Generalnej. Jako drugi wiceprzewodniczący tego Komitetu brał czynny udział w formułowaniu programu naukowego konferencji, która odbyła się w grudniu 1981 r. w Manili. Na tej sesji w wyniku tajnego głosowania został wybrany członkiem Rady Naukowej Unii w kadencji 1981-1985. W kolejnych latach uczestniczył w opracowywaniu zarówno programów badawczych, jak i powoływaniu składów osobowych komitetów naukowych. Udzielał się także wygłaszając referaty i organizując wiele międzynarodowych seminariów naukowych.

Od stycznia 1974 r. był członkiem rzeczywistym Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (ISI). Brał czynny udział w 40 sesji zorganizowanej w 1975 r. w Warszawie.

Był członkiem założycielem i od momentu powstania w 1985 r. członkiem Europejskiego Stowarzyszenia Studiów Ludnościowych (EAPS) z siedzibą w Hadze.

W latach 1981-1998 Profesor był członkiem Rady Naukowej Międzynarodowego Komitetu Współpracy w dziedzinie Naukowych Badań Demograficznych (CICRED) z siedzibą w Paryżu.

W latach 1983-1989 był przewodniczącym polskiej grupy pracowników nauki współdziałających z Demograficzną Grupą Roboczą III Komisji Wielostronnej Współpracy Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych. W 1984 r. był organizatorem sesji w Jabłonie na temat „Prognozowanie demograficzne a rozwój społeczno-gospodarczy”.

Od 1981 r. Profesor wielokrotnie przewodniczył polskiej delegacji na posiedzenia Komisji Ludnościowej ONZ w Nowym Jorku. W latach 1981-1983 był wybrany przewodniczącym Komisji Ludnościowej ONZ. Wiele razy pełnił funkcję wiceprzewodniczącego i sprawozdawcy tej komisji. Został wybrany wiceprzewodniczącym i sprawozdawcą zarówno Komitetu przygotowującego Międzynarodową Konferencję Ludnościową w Kairze w 1994 r., jak i samej sesji.

Profesor działał aktywnie na rzecz utworzenia European Association of Population Studies (EAPS). Powstała w 1983 r. organizacja przyczyniła się do rozwoju i integracji badań demograficznych w Europie. Miejsce polskich demografów w tym środowisku znalazło wyraz w powierzeniu im organizacji Europejskiej Konferencji Demograficznej w Warszawie w 2003 r. Na tej konferencji prof. Janina Józwiak, pełniąca funkcję wiceprezydenta EAPS w latach 1999-2003, została wybrana prezydentem.

„Nagle odejścia naszych bliskich sprawiają, że stają się oni jeszcze wyraźniej obecni niż wtedy, gdy ich fizyczna bliskość sprawiała, że powszedniało nam przesłanie ich życia. W perspektywie rozłąki puste miejsca po tych, których ceniliśmy, przypominają dziedzictwo ich wartości” [Życiński, 2001, s. 146].

Życiorys Profesora świadczy o pięknym i czynnym życiu, wypełnionym pracą i niestrudżonym wysiłkiem konstruktywnego działania na rzecz dobra wspólnego. Osoby dzielące się na łamach Studiów Demograficznych swymi refleksjami o tym, jakie ślady zostawiło w ich świadomości zetknięcie się z Profesorem i współpraca z nim, przekazują obraz nie tylko znakomitego naukowca o światowej sławie, demografa, który przyczynił się do rozwoju polskiej demografii i jej uznania w świecie, ale także wspaniałego człowieka, kochanego i podziwianego przez jego uczniów, kolegów, współpracowników i przyjaciół. Jest to zadziwiająco jednolity obraz postaci nieprzeciętnej pomimo tego, że wypowiadają się osoby z różnych środowisk aktywności Profesora, nie tylko z Polski, ale także z europejskiej wspólnoty demograficznej.

Wydaje się, że najkrócej można scharakteryzować Profesora jako człowieka nieugiętego i niezłomnego, wiernego wartościom, które wyznawał. Pełna zgodność zasad, które głosił, z Jego postępowaniem, ogromna rzetelność i odpowiedzialność w traktowaniu swoich obowiązków budziły uznanie i podziw u wszystkich, którzy się z nim zetknęli. Wysokie wymagania stawiane nie tyl-

ko innym, ale przede wszystkim sobie, sprawiały, że to, czym się zajmował, wyróżniało się zawsze wysokim poziomem. Jego profesjonalizm był dostrzegany w środowisku krajowym i międzynarodowym. *W środowisku międzynarodowym Jerzy Zdzisław Holzer był synonimem bezdyskusyjnego profesjonalizmu, ogromnej kultury osobistej, dyskretnej dyplomacji, człowiekiem godnym stuprocentowego zaufania, a także ciekawym i dowcipnym kompanem nieformalnych spotkań. Nic dziwnego, że systematycznie zapraszany był przez europejskich kolegów oraz światowe organizacje międzynarodowe do udziału w wykładach, konferencjach, grupach roboczych, komisjach ekspertów, naukowych radach doradczych. Jerzy Zdzisław Holzer był wizytówką polskiej demografii w Europie i na świecie, był kluczem, który wielu z nas otworzył drzwi do pracy poza granicami Polski* [Tabeau, Bijak, 2001, s. 35].

Profesor postrzegał funkcje, które pełnił, w kategoriach odpowiedzialności za sprawy wspólne i zobowiązania. Pełniąc je, dokonał bardzo wiele dla środowisk, na rzecz których pracował. *Był też przecież jednym z głównych animatorów polskiej demografii* [Okólski, 2001, s. 73]. Jego zasługi dla rozwoju polskiej demografii oraz włączenia jej w nurt badań europejskich były dostrzegane przez naszych kolegów z innych krajów. Jeden z wiodących demografów napisał o nim: *Jerzy Holzer can thus be considered as the founding father of present Polish population science and a major reference for all the younger demographers who have followed him* [Wunsch, 2001, s. 39].

Łączył zyczliwość z wymaganiami i odwagą nazywania rzeczy po imieniu. Jednocześnie skromność i bezpośredniość w kontaktach z innymi, niezależnie od zajmowanych przez nich stanowisk, sprawiały, że szybko zyskiwał gorącą sympatię. Jego mądrość, doświadczenie, dobroć i serdeczność pomogły wielu osobom podjąć życiowe dla nich decyzje. Do jego opinii odwoływali się jego uczniowie i współpracownicy, pracując także w szerokim świecie, i to nie tylko w wyborach zawodowych, radzili się niejednokrotnie w swych decyzjach życiowych, przebywając nawet poza krajem. *Miałem setki okazji obserwować Jego solidność, akuratność, odpowiedzialność i podziwiać go w wielu rolach, jakie spełniał w naszym środowisku... Przejawy szlachetnej osobowości Jerzego pozwalały szukać u Niego rady, poparcia lub współczucia przez wiele ciężkich chwil, które przez pół wieku towarzyszyły każdemu z nas* [Strużycki, 2001, s. 81].

Nic więc dziwnego, że odejście Profesora było i stale pozostaje niepowetowaną stratą dla polskiej demografii, dla wszystkich którzy go znali. Profesor posiadał bowiem bardzo ważną cechę jako nauczyciel, badacz i przełożony. Ta niezwykła cecha Profesora to gotowość i umiejętność obdarowywania swoich współpracowników zaufaniem i dawania im możliwości rozwoju. Wszyscy blisko związani z Profesorem mieli okazję doświadczyć tego zaufania i co najważniejsze bez żadnej „taryfy ulgowej”. Zadania, które otrzymywaliśmy były bardzo ambitne, wymagające i nikt z nas nie zastanawiał się, ani nie dyskutował czy jest w stanie to zadanie wykonać. Cały nasz wysiłek poświęcany był na realizację zadania, na wykonanie go jak najlepiej. Profesorowi nie wypadało odmówić i nie można było sobie pozwolić na zlekceważenie zadania. W tym przejawiał się wyraz naszego szacunku do Profesora. Ale warto pod-

kreślić, że te zadania były dobrze dostosowane do naszych możliwości i ambicji, więc były wykonalne i dawały nam szansę zdobycia doświadczenia, umiejętności organizacyjnych, kontaktów naukowych, także za granicą, doskonalenia warsztatu badawczego i dalszych możliwości awansu. Zaufanie Profesora było z jednej strony wyróżnieniem i szansą naszego rozwoju, ale jednocześnie dodawało nam poczucia pewności siebie i przekonania o własnych możliwościach i wartości, co wielokrotnie miało istotny wpływ na przebieg dalszej naszej pracy. Ta cecha powodowała, że czuliśmy się przy Profesorze potrzebni, ale i bezpieczni. Poczucie bezpieczeństwa towarzyszyło nam nie tylko w kontaktach zawodowych, ale także poza nimi. Profesor był człowiekiem niezwykle życzliwym, serdecznym w kontaktach międzyludzkich i właściwie przy pierwszym powitaniu, uścisku dłoni stawał się osobą bliską.

Jerzy Zdzisław Holzer wydobywał z nas nasze najlepsze talenty, motywował do wysiłku, roztaczał wizję przygód naukowych, o których nam się nie śniło, przekonywał, że rzeczy niemożliwe nie istnieją. Dzięki Jego radom i Jego decyzjom wielu z nas wkroczyło na ścieżkę Wielkiej Demografii, odnosząc sukcesy nie tylko w kraju, ale też na arenie europejskiej i światowej [Tabeau, Bijak, 2001, s. 35]. Dotyczy to także mnie – dzięki Jego zachęce zainteresowałam się demografią i pojęłam atrakcyjność poszukiwań naukowych mimo towarzyszącym im zwykle porażkom i pułapkom zniechęcenia [Kotowska, 2001, s. 90].

Uczestniczyliśmy w międzynarodowych projektach badawczych, jeździliśmy na konferencje i pod czujnym i życzliwym okiem Pana Profesora wygłaszaliśmy referaty – licząc na jego pochwałę. Profesor na wyjazdach zagranicznych zachowywał się wobec nas jak opiekuńcza kwoka, a my byliśmy dumni przedstawiając się jako członkowie zespołu Holzera [Józwiak, 2001, s. 49].

Z refleksji o Profesorze wyłania się postać, której wiele osób zawdzięcza swój start i rozwój naukowy, poczucie bezpieczeństwa i sens swego wysiłku w zdobywaniu kolejnych stopni naukowych, pokonywania barier językowych, a zwłaszcza własnych ograniczeń. Prof. Janina Józwiak, której Profesor przekazał Instytut w 1999 r., podkreśla *Ja osobiście zawdzięczam mu wiele i niewątpliwie był jedną z dwóch (ta druga to Pani Profesor Ira Koźniewska) najważniejszych dla mojej kariery naukowej osób. To Profesor Holzer przekonał mnie, że demografia jest interesującą dyscypliną nauki, także dla kogoś, kto (jak ja) zajmuje się raczej formalnymi metodami modelowania zjawisk i że może być bardzo wdzięcznym polem zastosowań dla tych metod. Jestem głęboko przekonana, że nie osiągnęłabym swojej obecnej pozycji, gdyby nie Profesor Holzer, który wspierał mnie i promował w wielu miejscach mojej naukowej drogi. Mogę tylko dziękować losowi za to, że zetknął nasze życiowe ścieżki i za możliwość współpracy z Profesorem Holzerem przez ponad 20 lat [Józwiak, 2001, s. 49-50].*

Wdzięczność osób, które miały możliwość przygotowywania pod jego opieką swe prace doktorskie ilustrują najlepiej słowa prof. Ewy Frątczak sformułowane w imieniu doktorantów Profesora *dziękujemy za Pana mądrość, dobroć, pomoc naukową i wspieranie nas wtedy, kiedy pod Pana kierunkiem stawialiśmy pierwsze kroki prawdziwej pracy naukowej. Dziękujemy za to, że otwierał Pan nam szeroko drzwi zarówno w kraju, jak i za granicą i wtedy, kiedy byliśmy nie-*

pewni siebie, kiedy mówiliśmy nieskładną angielszczyzną Pan dodawał nam otuchy i zdawało nam się, że mówił Pan do nas, nie lękajcie się, bo nie jesteście gorsi od innych. A my – może trochę zauroczeni na wyrost nową sytuacją odpłacaliśmy Panu naszą rzetelną i ciężką pracą... Staraliśmy się naśladować Pana tak, jak umiemy, ale nie jest to łatwe. Obiecujemy, że wytrwale będziemy pracować tak, aby szkoła demografii, którą Pan stworzył w Szkole Głównej Handlowej była godnie kontynuowana [Frątczak, 2001, s. 33].

Profesor J.Z. Holzer cały swój wysiłek organizacyjny, a w późniejszym okresie dodatkowe możliwości promocyjne, jakie dawały Mu liczne kontakty międzynarodowe, koncentrował na rozwoju naukowo-badawczym Instytutu Statystyki i Demografii, którym kierował, i na promowaniu osób najbardziej wartościowych naukowo [Nykowski, 2001, s. 78].

Swoje kontakty międzynarodowe Profesor Holzer prznosił na Instytut, wyrażał w nas przekonanie o konieczności uczestnictwa w międzynarodowym środowisku naukowym, promował nas w różnych ośrodkach za granicą, oswajał z naukową angielszczyzną, organizując w Instytucie seminarium demograficzne w języku angielskim. Już w latach 80., kiedy kontakty naukowe z Europą Zachodnią nie były powszechne, nasz Instytut współpracował z najbardziej znaczącymi europejskimi ośrodkami demograficznymi, jak chociażby słynne NIDI (The Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute), czy też IIASA (International Institute for Applied Systems Analysis) w Laxenburgu k. Wiednia [Jóźwiak, 2001, s. 49].

Profesor dbał o rozwój młodych naukowców... chętnie pomagał innym. Specjalnie dla mnie przywiózł z ONZ pewien working paper, który chciałam przeczytać [Perek-Białas, 2001, s. 84].

Potwierdzeniem tego uporczywego promowania swoich młodych współpracowników są słowa znamienitego demografa, doctora honoris causa SGH, prof. D. van de Kaa: *It was characteristic of Jerzy that he never sought help or support for himself. Whenever he asked a favour or wanted some assistance he did so for others, most commonly for a member of his staff. He was very keen to give them international exposure and experience* [van de Kaa, 2001, 38].

Inną cechą Profesora, tak ważną zarówno w pracy badawczej, jak i działalności organizacyjnej, było Jego konstruktywne podejście do wszelkim spraw, którymi się zajmował. Wysokie wymagania i krytyczna ocena stanowiły dla Niego przesłanki poprawy, doskonalenia a nie destrukcji. Jego głos w dyskusjach wiele znaczył. Podkreślają to także nasi koledzy, współpracujący z nim w różnych gremiach międzynarodowych [Höhn, 2001, s. 42-43]; [van de Kaa, 2001, s. 37-38]; [Macura, 2001, s. 44]; [Avramov, Cliquet, 2001, s. 46].

Profesor był postrzegany jako osoba wyjątkowa nie tylko przez swych polskich uczniów i współpracowników. Jeden z najznamienitszych współczesnych demografów napisał o nim we wspomnieniu *Professor J.Z. Holzer was an exceptional person. He was a great scholar, a true leader and he was like a father to many of us. He inspired, provided guidance, and opened doors... I learned a lot from Professor Holzer. His approach to build and maintain a group of motivated colleagues and young scholars provided guidance in my own work. ...He le-*

aves a strong group of scholars in demography that is valued highly internationally. He showed the way and many in Poland and outside are currently continuing along that road. That is a legacy few people can claim [Willekens, 2001, s. 47-48].

Był nazywany Mr. Polish Demography, który przyczynił się znacząco do współpracy i wzajemnego rozumienia się demografów z obu stron żelaznej kurtyny [Höhn, 2001, s. 41]; [Macura, 2001, s. 44], zachęcając skutecznie innych do podobnych wysiłków [Avramov, Cliquet, 2001, s. 46].

W ostatnich latach studenci SGH mieli okazję zetknąć się z Profesorem, bowiem demografia jako przedmiot z czwartego poziomu zaczęła być przez nich wybierana. Po uruchomieniu wykładu wzrosło zainteresowanie demografią, studenci nie tylko wysłuchiwali jego wykładów prowadzonych wspólnie z prof. I.E. Kotowską, ale także zgłaszali się na seminarium magisterskie, by pisać prace pod jego opieką. Natychmiast dostrzegli jego wyjątkowość. W swoich wspomnieniach o nim wyrażali wdzięczność za indywidualne podejście do studenta, za ślady, jakie pozostawił w ich umysłach, za osobowość wzbudzającą szacunek, za wzór odnoszenia się do innych, niezależny od zajmowanych stanowisk i dorobku naukowego słuchaczy [Wspomnienia studentów, 2001, s. 86-87]. Profesor czuł, że jest przez nich lubiany i poważany, co sprawiało mu wiele radości. Kilkoro z tej grupy pozostało w Instytucie, inni są związani z Instytutem poprzez przygotowywanie prac doktorskich.

Pamiętając o doświadczeniu wspólnej pracy, kapitale, jaki powstał dzięki niemu, jesteście wdzięczni losowi za to, że pracowaliśmy z tak niezwykłym człowiekiem, któremu *przyświecało nieodmiennie to, co jest etosem prawdziwego uczonego – dążenie do zrozumienia rzeczywistości, do prawdy* [Okólski, 2001, s. 73]. Rozległość jego zainteresowań sprawiała, że *był właśnie takim demografem, który był w stanie spojrzeć na procesy demograficzne poprzez wszystkie informacje o nich, dostarczane przez różne dyscypliny naukowe, wyniki badań ilościowych, ogląd własny i prowadzić syntetyzujące wnioskowanie jakościowej. To szerokie spojrzenie, możliwe dzięki wiedzy także z innych niż demografia dyscyplin, bogatemu wykształceniu ogólnemu i cechom osobowościowym sprawiły, że przyszło Mu przewodzić polskiej demografii przez wiele lat i długo będzie tym niezastąpionym* [Cieślak, 2001, s. 70].

Profesor niestrudzenie propagował wiedzę o procesach demograficznych, przygotowując ekspertyzy, występując z referatami o tematyce demograficznej na spotkaniach poświęconych innym kwestiom, cierpliwie udzielając wywiadów i uczestnicząc w różnych dyskusjach, popularyzujących problematykę ludnościową. Dawał znakomity przykład wypełniania *podstawowej zasady etycznej pracownika nauki jako członka społeczeństwa mówiącej, iż w miarę swoich zainteresowań i możliwości powinien on wykorzystywać swą wiedzę, intelekt i autorytet w praktycznej działalności dla dobra społeczeństwa* [Strzelecki, 2001, s. 65].

Chcąc utrwalić pamięć o Profesorze i jego dokonaniach, Komitet Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk, zaproponował ustanowienie Medalu Profesora J.Z. Holzera jako wyróżnienie za dwojakiemu rodzaju osiągnięcia: wybitne prace naukowe oraz działalność naukową i organizacyjną, która przy-

czynia się do rozwoju demografii i badań demograficznych w Polsce. Realizacja tego zamierzenia była możliwa dzięki środkom, które pochodziły z honorariów autorskich za przygotowanie kolejnego wydania książki „Demografia” J.Z. Holzera, które przygotowano w Instytucie Statystyki i Demografii na prośbę wydawcy. Książka ukazała się w czerwcu 2003 r. Członkowie zespołu, którzy pracowali nad nowym wydaniem VI podręcznika, przekazali swe honoraria córce Profesora³.

Medal Profesora J.Z. Holzera został wręczony po raz pierwszy na Europejskiej Konferencji Ludnościowej organizowanej pod auspicjami Europejskiego Stowarzyszenia Badań Ludnościowych (European Association for Population Studies-EAPS) w Warszawie w dniach 26-30 sierpnia 2003 r. Medal dla młodego naukowca otrzymała mgr Aneta Ptak-Chmielewska z Instytutu Statystyki i Demografii SGH za pracę doktorską „Studia karier równoległych w demografii” przygotowaną pod opieką naukową prof. dr hab. Ewy Frątczak. Ponadto, chcąc podkreślić wieloletnią współpracę demografów polskich z naukowcami z innych krajów europejskich, w której rozwoju szczególną rolę odegrał EAPS, przyznano Medal honorowym prezydentom EAPS: prof. Dirk van de Kaa z Holandii (doctor honoris causa SGH, 2003), prof. Charlotte Höhn z Niemiec, prof. Graziella Casselli z Włoch i prof. Guillaume Wunsch z Belgii. Nagrodzono także prof. Fransa Willekensa, dyrektora Holenderskiego Interdyscyplinarnego Instytutu Demograficznego, od lat związanego z polskim środowiskiem demograficznym, a w szczególności z Instytutem Statystyki i Demografii.

Mimo tego, że *jako jego wychowankowie, najpierw uczniowie, a potem współpracownicy straciliśmy w nim przewodnika, straciliśmy naszego Mistrza, człowieka, który doradzał nam i wspierał nas w naszych wyzwaniach zawodowych, a często także i prywatnych* [Tabeau, Bijak, 2001, s. 35], pamiętamy, jak wiele Profesor nam przekazał. Zostało nie tylko poczucie straty, ale także wdzięczności i zobowiązania. Będziemy korzystać z jego nauk i postaramy się być wierni tym zasadom i wartościom, które wynieśliśmy ze współpracy z Profesorem, przekazując je naszym młodszym kolegom. Wiemy bowiem, że można i warto tak żyć jak on: nie kłaniając się okolicznościom i nie każąc prawdom, by za drzwiami stały, jak mawiał Norwid. Jesteśmy wdzięczni za wszystko, co otrzymaliśmy od Profesora J.Z. Holzera, nade wszystko za wzór godnego życia. To poczucie wdzięczności dzielimy z naszymi kolegami ze wspólnoty demografów europejskich: *Thank you Jerzy, for your kindness, your courage, and your humanity. European demography owes you a lot* [Wunsch, 2001, s. 40].

Bibliografia

Avramov D., Cliquet R., [2001], *In remembrance of Professor Jerzy Z. Holzer*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.

³ Autorem Medalu Profesora J.Z. Holzera jest artysta rzeźbiarz Wiesław Jelonek, który przekazał projekt Komitetowi Nauk Demograficznych jako darowiznę.

- Cieślak M., [1999], Recenzja książki J.Z. Holzera „Demografia”, PWE, Warszawa 1999, *Studia Demograficzne* nr 2/136.
- Cieślak M., [2000], *O działalności Prof. Jerzego Z. Holzera w organizacji krajowych badań demograficznych*, *Studia Demograficzne* 2/138.
- Cieślak M., [2001], *Profesor Jerzy Z. Holzer*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Frątczak E., [2001], *Pożegnanie Profesora Jerzego Z. Holzera*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Höhn Ch., [2001], *In memoriam Jerzy Z. Holzer*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Józwiak J., [2001], *Wspomnienie o Profesorze*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Kotowska I.E., [2001], *Jeszcze kilka słów o Profesorze*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Macura M., [2001], *A personal reminiscence*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Nykowski I., [2001], *Kilka Ciepłych słów o Hurku*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Okólski M., [2001], *Wspomnienie z początków znajomości*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Perek-Białas J., [2001], *Wspomnienie o Profesorze*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Strużycki M., [2001], *Kilka słów o przyjaźni*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Strzelecki Z., [2001], *Prof. dr hab. Jerzy Z. Holzer – Wspomnienie*, *Studia Demograficzne*.
- Tableau E., Bijak J., [2001], *Do rodziny Profesora Holzera, koleżanek i kolegów demografów oraz wszystkim dotkniętym nieoczekiwaną śmiercią Profesora*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Tazbir J., [2001], *Jerzy Z. Holzer*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Van de Kaa D., [2001], *In memory of Jerzy Z. Holzer*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Willekens F., [2001], *Professor Jerzy Z. Holzer – a reminiscence*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Wspomnienia studentów*, [2001], *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Wunsch G., [2001], *Jerzy Holzer: an aristocrat demographer in troubled times*, *Studia Demograficzne* nr 2/140.
- Życiński J., [2001], *Świadek autentyczności Ewangelii*, [w:] Ślady serca. Wspomnienie o biskupie Janie Chrapku CSMA, Michalinea, 2001.

PROFESSOR JERZY ZDZISŁAW HOLZER (1930-2001)

Summary

Prof. Jerzy Zdzisław Holzer, through his studies and academic career, was linked with the Warsaw School of Economics (SGH) for more than 50 years. He worked at SGH from September 1950, when he became a junior assistant at the Faculty of Statistics, until his sudden death on Sept. 29, 2001.

The author presents the professor's biography and scientific achievements, both at home and abroad, and his contribution to the academic community, including his work as director of the Institute of Statistics and Demography in 1978-1999. Prof. Holzer set up a team of demographers and prepared them for work on the international arena. Managing demographic research in Poland and establishing ties with international researchers, Prof. Holzer contributed to the development of Polish demography and its international acclaim.

The article sheds new light on the life of this internationally-renowned scholar, showing him as a wonderful man loved and admired by his students, colleagues and friends. These warm feelings climaxed after the professor's death. In a series of recollections published in a special issue of *Studia Demograficzne* (No. 2/140 of 2001), Holzer is portrayed as a "humanist *sensu largo*", as Prof. J. Tazbir put it. He was a man of extensive scientific interests, profound knowledge and wisdom, concerned

about the common good, well-wishing and showing respect for everyone around him. These accounts yield the image of a steadfast man of indomitable spirit, faithful to his value system and principles. His reliability and responsible treatment of his duties met with general appreciation and admiration. He always set high requirements not only for others but first of all for himself. As a result, whatever he turned his hand to was remarkably proficient. Statements by various people from both the Polish and European demographic communities – representing different disciplines of the professor's endeavor – add up to a surprisingly uniform image of Prof. Holzer as a truly exceptional figure.